

1.

Ο ΑΦΗΓΗΤΗΣ

1.1 Εισαγωγικές παρατηρήσεις

ΈΝΑ ΑΠΟ ΤΑ ΒΑΣΙΚΟΤΕΡΑ ΣΤΟΙΧΕΙΑ που προσδιορίζουν τη φυσιογνωμία ενός κειμένου και την έμπειρία που αποκομίζουν οι αναγνώστες από αυτό είναι ο τρόπος που έχει κατασκευαστεί ο αφηγητής του. "Όλα τα αφηγηματικά κείμενα έχουν έναν αφηγητή, ακόμη και εκείνα στα οποία δεν υπάρχουν αφηγηματικές παρεμβάσεις σε πρώτο πρόσωπο με αποτέλεσμα να μη διακρίνεται καθαρά η φωνή του.¹ Αν η παρουσία του αφηγητή είναι απαραίτητη και δεδομένη, εκείνο που μεταβάλλεται κάθε φορά είναι τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά του. Έτσι, σε άλλες αφηγήσεις ο αφηγητής αποφεύγει οτιδήποτε θα μπορούσε να δηλώσει την παρουσία του, αφήνοντας τα γεγονότα, όπως συνήθως λέγεται, «να μιλούν από μόνα τους» και τους αναγνώστες να παρακολουθούν άδιαμεσολάβητα τη δράση.

1. Βλ. Genette 1976, 9-12.

Σὲ ἄλλες περιπτώσεις, πάλι, ὁ ἀφηγητὴς δὲν διστάζει νὰ διακόπτει συστηματικὰ τὴν ἀφήγηση γιὰ νὰ σχολιάσει τοὺς χαρακτήρες καὶ τὰ γεγονότα, νὰ διατυπώσει τὶς προσωπικὲς ἀπόψεις του ἢ καὶ νὰ ἀπευθυνθεῖ στοὺς ἀποδέκτες του.² Σὲ ποιόν βαθμὸ διαφέρει ἡ ἐμπειρία ἑνὸς κειμένου ἀνάλογα μὲ τὸ εἶδος τοῦ ἀφηγητῆ τοῦ μπορεῖ εὐκολὰ νὰ τὸ διαπιστώσει κανεὶς, ἀρκεῖ νὰ συγκρίνει, γιὰ παράδειγμα, τὴν ἐπίφαση τῆς ἀντικειμενικότητας ποὺ προσδίδει ἡ φαινομενικὰ ἄμεση πρόσβαση στὰ γεγονότα στὴν ἀφήγηση τοῦ Θουκυδίδου μὲ τὴν αἴσθηση τῆς χειραγώγησης καὶ τοῦ ἐλέγχου ποὺ δημιουργεῖ ὁ διδασκισμὸς τοῦ ἔντονα παρεμβατικοῦ ἀφηγητῆ τοῦ Πολύβιου, ὅπου κανεὶς σχηματίζει τὴν ἐντύπωση ὅτι οἱ πυκνὲς καὶ συχνὰ ἐκτενεῖς παρεμβάσεις τοῦ λειτουργοῦν κατὰ κάποιον τρόπο ὅπως οἱ ὑποσημειώσεις σὲ ἕνα σύγχρονο ἐπιστημονικὸ σύγγραμμα.³ Εἶναι σαφές, ἐπομένως, ὅτι τὸ εἶδος τοῦ ἀφηγητῆ ἑνὸς κειμένου ἀποτελεῖ καίριο συστατικὸ τῆς ἀφηγηματικῆς καὶ ρητορικῆς στρατηγικῆς του.⁴

2. Γιὰ τὴ διάκριση μεταξὺ κρυφοῦ/καλυμμένου καὶ φανεροῦ ἀφηγητῆ βλ. Chatman 1978, 196 κ.έ.

3. Γιὰ τὰ ιδιαίτερα χαρακτηριστικὰ τοῦ θουκυδίδειου ἀφηγητῆ βλ. Hornblower, 1994, 131-66· Gribble 1998· Rood 2004α', 115-28. Σχετικὰ μὲ τὴν ἀφηγηματικὴ φωνὴ τοῦ Πολύβιου βλ. Iben-dorff 1930· Rood 2004β', 149-57· Miltsios 2013, 115-32.

4. Τὸ κατὰ πόσο ἡ διάκριση μεταξὺ συγγραφέα καὶ ἀφηγητῆ ἰσχύει στὰ ἱστορικὰ ἔργα εἶναι ἀμφισβητήσιμο. Ὁ Genette 1991, 65-93 καὶ ἡ Bal 1999, 109-31 ὑποστηρίζουν ὅτι στὰ ἱστορικὰ κείμενα ὁ ἀφηγητὴς εἶναι ὑπεύθυνος γιὰ τὰ ὅσα περιγράφει, καὶ ὡς ἐκ τούτου δὲν ὑπάρχει λόγος νὰ διαχωρίζεται ἀπὸ τὸν συγγραφέα. Ἡ de Jong 2004, 8-9, ἀντίθετα, ἐπισημαίνοντας τὶς διαφορὲς ἀνάμε-

Στὸ κεφάλαιο αὐτὸ θὰ ἐξετάσω τὰ χαρακτηριστικὰ τοῦ ἀφηγητῆ τῆς Ἀνάβασης τοῦ Ἀρριανοῦ. Θὰ ξεκινήσω μὲ τὴν παρουσίαση τῶν εἰδῶν καὶ τῶν λειτουργιῶν τῶν ἀφηγηματικῶν παρεμβάσεων. Κατόπιν θὰ περιγράψω ὀρισμένες ὀψεις τοῦ ἔμμεσου ἐλέγχου ποὺ ἀσκεῖ ὁ ἀφηγητὴς στὸ κείμενο, ὅπως εἶναι ὁ χειρισμὸς τοῦ χρόνου καὶ ἡ χρῆση τῆς ἐσωτερικῆς ἐστίασης καὶ τῶν ὑποθετικῶν κρίσεων τοῦ μὴ πραγματικοῦ, ἐπιμένοντας ἰδιαίτερα στοὺς τρόπους μὲ τοὺς ὁποίους οἱ τεχνικὲς ποὺ ἐπιστρατεύει ἐξυπηρετοῦν τὶς θεματικὲς ἀνάγκες τοῦ ἔργου καὶ ἐπηρεάζουν τὴν πρόσληψή του.

1.2 Ὁ ἀφηγητὴς τῆς Ἀνάβασης

1.2.1 Ἀφηγηματικὲς παρεμβάσεις

Τὸ μέρος τοῦ ἱστορικοῦ ἔργου στὸ ὁποῖο δηλώνεται πρῶτη φορά ἡ παρουσία τοῦ ἀφηγητῆ εἶναι παραδοσιακὰ τὸ Προοίμιο. Ἐκεῖ οἱ ἱστορικοὶ συνηθίζουν νὰ συστήνονται στοὺς ἀναγνώστες τους καὶ νὰ προσδιορίζουν τὸ εἶδος τοῦ

σα στὴν ἀρχαία καὶ τὴ σύγχρονη ἱστοριογραφία, θεωρεῖ ὅτι ἡ διάκριση ἀφηγητῆ-συγγραφέα δὲν πρέπει νὰ ἐγκαταλειφθεῖ. Οἱ περισσότεροι μελετητὲς ἀρχαίων ἱστορικῶν τὰ τελευταῖα χρόνια δέχονται τὴ συγκεκριμένη διάκριση, μὲ τὴν ἔννοια ὅτι μὲ τὸν ὄρο «ἀφηγητὴς» ἀναφέρονται στὶς ἀφηγηματικὲς τεχνικὲς ποὺ χρησιμοποιοῦνται σὲ ἓνα ἔργο, στὴ ρητορικὴ στρατηγική του, καὶ ὄχι στὸν βιολογικὸ συγγραφέα του. Γιὰ τὴ δυνατότητα ἐφαρμογῆς τεχνικῶν τῆς μυθοπλασίας σὲ ἱστορικὲς ἀφηγήσεις βλ. περαιτέρω Barthes 1970 καὶ Booth 1983, 407-8.

ἀφηγηματικοῦ συμβολαίου πού συνάπτουν μαζί τους. Ὁ Ἄρριανός, ἀποκλίνοντας ἀπὸ τὴν οἰκεία αὐτῆ πρακτικῆ τῶν ὁμοτέχνων του, ἀρχίζει τὴν Ἀνάβαση δηλώνοντας ὄχι τὴν ταυτότητά του ἀλλὰ τὰ ὀνόματα τῶν συγγραφέων πού χρησιμοποίησε ὡς πηγές.⁵ Ἀναφέρει συγκεκριμένα ὅτι ἐπέλεξε νὰ στηριχτεῖ σὲ ὅσα ἔγραψαν γιὰ τὸν Ἀλέξανδρο ὁ Πτολεμαῖος τοῦ Λάγου καὶ ὁ Ἀριστόβουλος ἀπὸ τὴν Κασσάνδρεια καὶ ὅτι ἡ μέθοδος πού ἀκολούθησε ἦταν ἡ ἐξῆς: τὰ σημεῖα πού ταυτίζονταν οἱ δύο συγγραφεῖς τὰ υἱοθέτησε καὶ τὰ θεώρησε ἀπολύτως ἀληθῆ, ἐνῶ ἐκεῖνα στὰ ὁποῖα διαφωνοῦσαν τὰ ἀναπαρήγαγε ἀνάλογα μὲ τὸ πόσο ἀξιόπιστα ἢ ἄξια ἀφήγησης τὰ ἔκρινε.⁶ Μὲ δεδομένη τὴν πολὺ μεγάλη χρονικὴ ἀπόσταση πού τὸν χωρίζει ἀπὸ τὰ γεγονότα πού περιγράφει, ἡ ἐξάρτηση τοῦ Ἄρριανοῦ ἀπὸ τὶς πηγές του εἶναι ἀναμενόμενη καὶ εὐλογη. Ἄντίθετα ἀπὸ τοὺς ἱστορικοὺς πού ἀσχολοῦνται μὲ τὴ σύγχρονη ἱστορία, ὁ Ἄρριανός δὲν μπορεῖ νὰ ἐπικαλεσθεῖ

5. Γιὰ μιὰ ἐπισκόπηση τῆς ἐξέλιξης τῆς σύμβασης τῆς αὐτοσύστασης στὴν ἀρχαιοελληνικὴ ἱστοριογραφία βλ. Marincola 1997, 271-75.

6. 1. Προοίμ. 1: Πτολεμαῖος ὁ Λάγου καὶ Ἀριστόβουλος ὁ Ἀριστοβούλου ὅσα μὲν ταῦτα ἄμφω περὶ Ἀλεξάνδρου τοῦ Φιλίππου συνέγραψαν, ταῦτα ἐγὼ ὡς πάντῃ ἀληθῆ ἀναγράφω, ὅσα δὲ οὐ ταῦτά, τούτων τὰ πιστότερα ἐμοὶ φαινόμενα καὶ ἅμα ἀξιαφηγητότερα ἐπιλεξάμενος. «Ὅπου ὁ Πτολεμαῖος, ὁ γιὸς τοῦ Λάγου, καὶ ὁ Ἀριστόβουλος, ὁ γιὸς τοῦ Ἀριστόβουλου, συμπίπτουν στίς διηγήσεις τους σχετικὰ μὲ τὸν Ἀλέξανδρο τὸν γιὸ τοῦ Φιλίππου, ἡ πρακτικὴ μου εἶναι νὰ καταγράφω ὅσα ἀναφέρουν ὡς ἀπολύτως ἀληθινά, ὅπου ὁμως διαφοροποιοῦνται μεταξύ τους, ἐπιλέγω τὴν ἐκδοχὴ πού μοῦ φαίνεται περισσότερο ἀξιόπιστη καὶ ἐνδιαφέρουσα νὰ τὴν ἀφηγηθῶ».

τὴν προσωπική του αὐτοψία γιὰ νὰ ἐπικυρώσει τὰ ὅσα περιγράφει,⁷ γι' αὐτὸ καὶ πρωταρχικό του μέλημα εἶναι νὰ τονίσει τὴν ἀξιοπιστία τῶν πηγῶν ἀπὸ τις ὁποῖες ἀντλεῖ τὸ ὕλικό του. Βέβαια, καὶ ἐὰν ἀκόμη ἡ προσωπική αὐτοψία ἀποκλείεται γιὰ τὸν ἴδιο, προβάλλεται ἐντούτοις ὡς ἐπιχείρημα ὑπὲρ τῆς ἀξιοπιστίας τῶν πηγῶν του. Τόσο ὁ Ἀριστόβουλος ὅσο καὶ ὁ Πτολεμαῖος εἶχαν λάβει μέρος στὴν ἐκστρατεία τοῦ Ἀλέξανδρου στὴν Ἀσία, καὶ ἔτσι γνώριζαν καλὰ τὰ περιγραφόμενα γεγονότα. Ἐπιπρόσθετα, καὶ οἱ δύο συνέγραψαν τὰ ἔργα τους ἀφότου εἶχε ἀποβιώσει ὁ Ἀλέξανδρος, ὁπότε δὲν εἶχαν κανέναν λόγο νὰ παραποιήσουν γεγονότα ἀπὸ φόβο ἢ τὴν προσδοκία κέρδους, ἐνῶ εἰδικὰ γιὰ τὸν Πτολεμαῖο ὡς ἐπιχείρημα ὑπὲρ τῆς ἀξιοπιστίας του ἀναφέρεται καὶ ὅτι τὸ βασιλικὸ ἀξίωμα ποὺ κατεῖχε τὸν καθιστοῦσε προσεκτικὸ καὶ τὸν ἀπέτρεπε ἀπὸ τὸ νὰ ἐκτιθεταὶ διαδίδοντας ψεύδη (1. Προοίμ. 2).⁸ Ὁ Ἀρριανὸς ἐπισημαίνει ὅτι ἐκτὸς ἀπὸ τὸν Πτολεμαῖο καὶ τὸν Ἀριστόβουλο ἀντλήσε στοιχεῖα καὶ ἀπὸ ἄλλες πηγές, τις ὁποῖες δὲν κατονομάζει. Σὲ αὐτὲς τις περιπτώσεις καθοριστικὸ ρόλο στὸ τί υἱοθέτησε ἔπαιξαν ἡ σπουδαιότητα τοῦ ἱστορικοῦ ὕλικου καὶ ἡ καταλληλότητά του νὰ τὸ παρουσιάσει ἀκόμη καὶ ὅταν δὲν ὑπῆρχε τρό-

7. Γιὰ τὴν αὐτοψία ὡς μέθοδο διαπίστωσης τῆς ἀλήθειας βλ. Schepens 1980· Marincola 1997, 63-86.

8. Γιὰ τὸ ἐπιχείρημα, ποὺ εἶναι κοινὸς τόπος τῆς κλασικῆς γραμματείας, βλ. Pearson 1955, 430, σημ. 4· Gorteman 1958· Bosworth 1980, 43. Γιὰ τὸ κατὰ πόσο ἡ παρατήρηση αὐτὴ θὰ μποροῦσε νὰ θεωρηθεῖ ἔμμεση ἔνδειξη μιᾶς ἐλαφρᾶς προτίμησης τοῦ Ἀρριανοῦ γιὰ τὸν Πτολεμαῖο ἔναντι τοῦ Ἀριστόβουλου βλ. παραπάνω σ. 34, σημ. 23.

πος να διασταυρώσει την αξιοπιστία του με κάποιον τρόπο, αν και, όπως σπεύδει να διευκρινίσει, απέφυγε να συμπεριλάβει στο έργο του πληροφορίες τις όποιες έκρινε τελείως αναξιόπιστες (1. Προοίμ. 3).

Παρά τη μεγάλη έμφαση που δίνει στις πηγές που χρησιμοποίησε, ο Άρριανός δεν θέλει να αφήσει τους αναγνώστες με την εντύπωση ότι το έργο του δεν είναι παρά ή σύνθεση πληροφοριών που άντλησε από άλλους ιστορικούς. Αναγνωρίζει βέβαια ότι με την έκστρατεια του Άλέξανδρου έχουν ασχοληθεί πολλοί συγγραφείς πριν από αυτόν, τονίζει όμως ότι όποιος άπορει για την αναγκαιότητα της ύπαρξης ενός ακόμη έργου με το ίδιο θέμα, δεν έχει παρά να συγκρίνει τη δική του προσέγγιση με τα συγγράμματα των άλλων (1. Προοίμ. 3). Η ανεπάρκεια των όμοτέχνων του να συνθέσουν έργα αντίστοιχα της προσωπικότητας του Άλέξανδρου αναφέρεται ως κίνητρο που ώθησε τον Άρριανό να ασχοληθεί με το θέμα και στο λεγόμενο «Δεύτερο Προοίμιο» (1.12.1-5). Εκεί, όταν παρουσιάζει την επίσκεψη του Άλέξανδρου στον τάφο του Άχιλλέα στο Ίλιο, ο Άρριανός αναφέρει ότι ο Μακεδόνας βασιλιάς δεν ευτύχησε να έχει, όπως ο Άχιλλέας, άφηγητή άντάξιο των κατορθωμάτων του.⁹ Έτσι λοιπόν, μεγάλο μέρος της ζωής του έμεινε παραθεωρημένο, τη στιγμή που σε άλλα πρόσωπα που δεν είχαν να επιδείξουν έργα

9. Ό Moles 1985, 167 τονίζει ότι ο Άρριανός έκλαμβάνει την επίσκεψη του Άλέξανδρου στην Τροία ως πραγματική άφετηρία της Ανάβασης. Πρβλ. Marincola 1989, 187-88. Για τη σύνδεση άναμεσα στον Άλέξανδρο και τον Άχιλλέα βλ. πρόσφατα Maitland 2015· Heckel 2015.

ανάλογης σπουδαιότητας αφιερώνονται μουσικές συνθέσεις και κείμενα σε πεζο ή ἔμμετρο λόγο (1.12.2). Ἡ περίφημη σύγκριση με τὴν ἐκστρατεία τοῦ Κύρου καὶ τῶν Μυρίων, στὸ ἴδιο πνεῦμα μετὰ τὰ ὅσα προηγήθηκαν, ἀπαριθμεῖ τὰ σημεῖα στὰ ὁποῖα ἡ συγκεκριμένη ἐπιχείρηση ὑπολειπόταν σε σπουδαιότητα ἀπὸ τὰ ἐπιτεύγματα τοῦ Ἀλέξανδρου στὴν Ἀνατολή, ἀκριβῶς γιὰ νὰ δείξει ὅτι ἡ φήμη της ὀφειλόταν σε μεγάλο βαθμὸ στὴν πραγματεύευσή της ἀπὸ τὸν Ξενοφῶντα (1.12.3-4).

Ὁ Ἀρριανὸς δηλώνει πρόθυμος νὰ καλύψει τὸ κενὸ καὶ νὰ συμβάλει στὸ νὰ διασωθοῦν τὰ κατορθώματα τοῦ Ἀλέξανδρου ἀπὸ τὴ λήθη, παρουσιάζοντάς τα μετὰ τρόπο ἀντίστοιχο τοῦ μεγαλείου τους. Δὲν προσποιεῖται ἀδυναμία ἢ ἀμηχανία μπροστὰ στὴ δυσκολία τοῦ ἐγχειρήματος μετὰ στόχο νὰ ὑφαρπάξει τὴν εὐνοια τῶν ἀναγνωστῶν του, ἀλλὰ, ἀντίθετα, δηλώνει ἀπολύτως ἔτοιμος καὶ ἱκανὸς νὰ τὸ ἀναλάβει (1.12.4). Ὡστόσο, καὶ στὴ δευτέρη αὐτὴ εἰσαγωγικὴ τοποθέτησή του ὁ Ἀρριανὸς δὲν ἐκμεταλλεύεται τὴν εὐκαιρία νὰ συστήσει τὸν ἑαυτό του στοὺς ἀναγνώστες, ἐπιβεβαιώνοντας ὅτι ἡ ἐπιλογή του νὰ ἀρχίσει τὴν ἐξιστόρηση μετὰ τὰ ὀνόματα τῶν κύριων πηγῶν του μόνον τυχαία δὲν ἦταν (1.12.5):

ὅστις δὲ ὦν ταῦτα ὑπὲρ ἑμαυτοῦ γινώσκω, τὸ μὲν ὄνομα οὐδὲν δέομαι ἀναγράψαι, οὐδὲ γὰρ οὐδὲ ἀγνωστον ἐς ἀνθρώπους ἐστίν, οὐδὲ πατρίδα, ἥτις μοί ἐστιν οὐδὲ γένος τὸ ἐμόν, οὐδὲ εἰ δὴ τινα ἀρχὴν ἐν τῇ ἑμαυτοῦ ἡρξα· ἀλλ' ἐκεῖνο ἀναγράφω, ὅτι ἐμοὶ πατρίς τε καὶ γένος καὶ ἀρχαὶ οἶδε οἱ λόγοι εἰσὶ τε καὶ ἀπὸ νέου ἔτι ἐγένοντο, καὶ ἐπὶ τῷδε οὐκ ἀπαξιῶ ἑμαυτὸν τῶν πρώτων ἐν τῇ φωνῇ τῇ Ἑλλάδι, εἶπερ οὖν καὶ Ἀλέξανδρον τῶν ἐν τοῖς ὅπλοις.

“Όσο για τὸ ποιός εἶμαι ἐγὼ πού ἔχω αὐτὴ τὴ γνώμη γιὰ μένα, δὲν χρειάζεται νὰ ἀναφέρω τὸ ὄνομά μου, γιατί δὲν εἶναι ἄγνωστο στοὺς ἀνθρώπους, οὔτε ποιὰ εἶναι ἡ πατρίδα μου οὔτε τὴ γενιά μου οὔτε ἂν κατεῖχα ποτὲ κάποια θέση ἐξουσίας· ἀλλὰ αὐτὸ ἀναφέρω μόνο ὅτι αὐτὲς οἱ ἱστορίες εἶναι γιὰ μένα, καὶ ὑπῆρξαν ἀπὸ τὴ νεαρή μου ἡλικία, πατρίδα καὶ οἰκογένεια καὶ ἀξιώματα. Καὶ σὲ σχέση με αὐτὰ δὲν θεωρῶ ὅτι δὲν μοῦ ἀξίζει νὰ συγκαταλέγομαι ἀνάμεσα στοὺς πρῶτους στὰ ἑλληνικὰ γράμματα, ὅπως καὶ ὁ Ἀλέξανδρος εἶναι μεταξὺ τῶν πρῶτων ἀπὸ τοὺς ἀνθρώπους τῆς πολεμικῆς δράσης.

Πίσω ἀπὸ τὴν ἐντυπωσιακὴ αὐτὴ ρητορικὴ χειρονομία, πού συνίσταται στὴ ρητὴ ἀπόρριψη μιᾶς τόσο οἰκείας καὶ διαδεδομένης σύμβασης τῆς ἀρχαίας ἑλληνικῆς ἱστοριογραφίας, δὲν εἶναι τόσο ἡ σεμνότητα ἢ ἡ ταπεινότητα τοῦ ἀφηγητῆ πού διακρίνονται ὅσο ἡ μεγάλη αὐτοπεποιθήσή του πού τοῦ ἐπιτρέπει νὰ διακηρύσσει ὅτι εἶναι κατάλληλος νὰ ἀφηγηθεῖ τὴν ἱστορία τοῦ Ἀλέξανδρου καὶ ἡ διάθεσή του νὰ ταυτιστεῖ μὲ τὸ συγγραφικὸ ἔργο του.¹⁰ Τὸ

10. Ἡ καθυστερημένη παράθεση τοῦ ὀνόματος, τῆς καταγωγῆς καὶ τῶν βιογραφικῶν στοιχείων τοῦ ἱστορικοῦ φαίνεται ὅτι εἶχε καταστῆ οἰκεία πρακτικὴ κατὰ τὴν αὐτοκρατορικὴ περίοδο. Βλ. σχετικά Bosworth 1980, 106 ὅπου καὶ ἄλλα παραδείγματα. Τὸ παραπάνω χωρίο τοῦ Ἀρριανοῦ συγκρίνεται συνήθως μὲ τὴν κατακλείδα τοῦ Προοιμίου τοῦ Ἀρριανοῦ (*Προοίμ.* 15.62): *τίς δὲ ἂν ταῦτα συνέγραψα, πολλοὶ μὲν ἴσασι καὶ αὐτὸς προέφηνα, σαφέστερον δ' εἰπεῖν, Ἀρριανὸς Ἀλεξανδρεὺς, ἐς τὰ πρῶτα ἡκῶν ἐν τῇ πατρίδι καὶ δίκαις ἐν Ῥώμῃ συναγορευσας ἐπὶ τῶν βασιλέων, μέχρι μεσφῶν ἐπιτροπεύειν ἠξίωσαν.* «Τὸ ποιός εἶμαι ἐγὼ πού ἔγραψα αὐτὰ πολλοὶ τὸ γνωρίζουν, ἀλλὰ καὶ ἐγὼ ὁ ἴδιος τὸ ἔχω δείξει· γιὰ

συγκεκριμένο χωρίο είναι από τὰ πλέον πολυσυζητημένα τῆς Ἀνάβασης καὶ ἔχει ἐρμηνευθεῖ μὲ διάφορους τρόπους. Κάποιοι μελετητὲς θεωροῦν ὅτι μὲ τὸ «οἶδε οἱ λόγοι» ὁ Ἀρριανὸς ἀναφέρεται στὸ σύνολο τῆς συγγραφικῆς παραγωγῆς του.¹¹ Σύμφωνα μὲ τοὺς ὑποστηρικτὲς αὐτῆς τῆς ἄποψης, ὁ Ἀρριανὸς μνημονεῖ ἐδῶ τὴν πλούσια συγγραφικὴ δραστηριότητά του στὴν προσπάθειά του νὰ δείξει ὅτι διαθέτει τὴν ἐμπειρία καὶ τὰ προσόντα ὥστε νὰ φέρει σὲ πέρας τὸ δύσκολο καθῆκον τῆς καταγραφῆς τῆς ἱστορίας τοῦ Ἀλέξανδρου. Ἄλλοι μελετητὲς πάλι θεωροῦν ὅτι οἱ λόγοι γιὰ τοὺς ὁποίους ὁ Ἀρριανὸς δηλώνει ὅτι ἀπὸ τὴ νεαρή του ἡλικία ὑπῆρξαν γιὰ τὸν ἴδιο πατρίδα, οἰκογένεια καὶ ἀξιώματα εἶναι ἡ ἱστορία τοῦ Ἀλέξανδρου.¹² Ἡ ἐρμηνεία αὐτῆ, ἐκτὸς τοῦ ὅτι λαμβάνει ὑπόψη τὴ δεικτικὴ ἀντωνυμία οἶδε, ἐναρμονίζεται καλύτερα μὲ τὰ συμφραζόμενα καὶ τὸ γενικότερο πνεῦμα τοῦ κειμένου. Συναρτώντας, ὅπως πολλοὶ ἄλλοι ὁμότεχνοί του, τὴν ἀξία τοῦ ἔργου του μὲ τὴ σπουδαιότητα τῶν γεγονότων ποὺ παρουσιάζει, ὁ Ἀρριανὸς ἐπιχειρεῖ νὰ διεκδικήσει γιὰ τὸν ἑαυτό του καὶ τὸ σύγγραμμά του κάτι ἀπὸ τὴ δόξα καὶ τὸ μεγαλεῖο τοῦ Ἀλέξανδρου. Ὅπως ὁ Ἀλέξανδρος συγκα-

νὰ μιλήσω σαφέστερα, εἶμαι ὁ Ἀππιανὸς ἀπὸ τὴν Ἀλεξάνδρεια, ποὺ ἔφτασα στὰ ἀνώτερα ἀξιώματα τῆς πατρίδας μου καὶ ὑπῆρξα συνήγορος σὲ δίκες στὴ Ρώμη ἐνώπιον τῶν αὐτοκρατόρων, μέχρι ποὺ μὲ ἀξίωσαν νὰ γίνω ἐπίτροπός τους». Οἱ ὁμοίότητες ἀνάμεσα στὰ δύο κείμενα εἶναι ἔκτυπες καὶ ἔχουν ἐρμηνευθεῖ ὡς ἀποτέλεσμα εἴτε τῆς πρόσληψης τοῦ Ἀππιανοῦ ἀπὸ τὸν Ἀρριανὸ (Moles 1985, 167) εἴτε τὸ ἀντίστροφο (Bosworth 1988, 33, σημ. 86).

11. Stadter 1980, 212, σημ. 21· Bosworth 1988, 34.

12. Βλ., λ.χ., Moles 1985, 167· Marincola 1989, 188.

ταλέγεται ανάμεσα στους πρώτους από τους ανθρώπους τῆς δράσης γιὰ τὴ σπουδαιότητα τῶν κατορθωμάτων του, ἔτσι καὶ ὁ Ἀρριανὸς καταλαμβάνει μιὰ ἀνάλογη θέση ἀνάμεσα στους Ἑλληγες συγγραφεῖς, μιᾶς καὶ ἡ σχεδὸν ἰσόβια ἐνασχόλησή του μὲ τὴν ἱστορία τοῦ Ἀλέξανδρου τὸν κατέστησε ἱκανὸ νὰ συνθέσει ἓνα ἱστορικὸ ἔργο ἀντάξιο τοῦ ἀσυναγώνιστου πρωταγωνιστῆ του.¹³

Τὰ δύο Προοίμια τῆς Ἀνάβασης στοιχειοθετοῦν ἀπὸ κοινοῦ τὴν εἰκόνα ἐνὸς ἀφηγητῆ πού δηλώνει μὲ αὐτοπεποίθηση ὅτι διαθέτει ὅλα τὰ ἀπαραίτητα προσόντα προκειμένου νὰ καταστεῖ ὁ κατεξοχὴν ἱστορικὸς τοῦ Ἀλέξανδρου. Ἡ προβολὴ τῆς αὐτοπεποίθησης τοῦ ἀφηγητῆ εἶναι ἀσφαλῶς ρητορικὸ τέχνασμα πού ἀποσκοπεῖ στὸ νὰ μὴν ἀφήσει πολλὰ περιθώρια ἀμφισβήτησης γιὰ τὴν ἱκανότητά του νὰ πραγματοποιήσει μὲ ἐπιτυχία τὸ δύσκολο ἐγχείρημα πού ἀναλαμβάνει. Μολονότι ποικίλλουν σημα-

13. Ἐνα δεῦτερο σημεῖο τριβῆς ἀνάμεσα στους μελετητὲς τοῦ Ἀρριανοῦ εἶναι κατὰ πόσο τὸ ὑπὸ συζήτηση χωρίο θὰ μπορούσε νὰ χρησιμεύσει στὴ χρονολόγηση τῆς Ἀνάβασης. Εἰδικότερα, ὁ Bosworth 1988, 35-37 ἰσχυρίζεται ὅτι ὁ Ἀρριανὸς ἔγραψε τὴν Ἀνάβαση ὅταν πλέον εἶχε καταξιωθεῖ ὡς συγγραφέας, προτοῦ ὅμως γίνει συγκλητικὸς, γιὰτὶ θὰ ἦταν ἀπίθανο νὰ ἀποσιώπησε ἐδῶ μιὰ τόσο σημαντικὴ διάκριση. Ὁ Stadter 1980, 64-65 καὶ 212, σημ. 19, 20, ἀντίθετα, ὑποστηρίζει ὅτι τὸ χωρίο δημιουργεῖ τὴν ἐντύπωση ὅτι ἡ Ἀνάβαση εἶναι ἔργο τῆς ὄριμης ἡλικίας τοῦ Ἀρριανοῦ. Θεωρεῖ εἰλικρινῆ τὴν ἄρνηση τοῦ ἱστορικοῦ νὰ μιλήσει γιὰ τὰ ἀξιώματά του καὶ διαβλέπει σὲ αὐτὴν τὴν ἐπίδραση τῆς διδασκαλίας τοῦ Ἐπίκτητου, ὁ ὁποῖος παρότρυνε τοὺς μαθητὲς του νὰ μὴν καυχῶνται γιὰ τὰ ἐξωτερικὰ ἀποκτήματά τους, εἴτε αὐτὰ εἶναι θέσεις καὶ ἀξιώματα εἴτε συγγενεῖς καὶ προσφιλεῖ πρόσωπα, ἀλλὰ γιὰ ὅσα πραγματικὰ τοὺς ἀνήκουν καὶ βρίσκονται ὑπὸ τὸν ἔλεγχό τους.

ντικά ως πρὸς τὸ εἶδος καὶ τὴ λειτουργία τους, ὅλες οἱ ἐπόμενες ἀφηγηματικὲς παρεμβάσεις συγκλίνουν οὐσιαστικά σὲ ἓναν σκοπὸ: ὑπενθυμίζουν στοὺς ἀναγνῶστες ὅτι ὅσα παρουσιάζονται ἔχουν λάβει τὴν ἔγκριση αὐτοῦ τοῦ ἰδιαίτερα φιλόδοξου καὶ καταρτισμένου ἀφηγητῆ πού καθορίζει μὲ τίς ἐπιλογές του τὴ μορφή καὶ τὸ περιεχόμενο τοῦ τελικοῦ προϊόντος.¹⁴

Καταρχάς, ἓνας μεγάλος ἀριθμὸς ἀφηγηματικῶν παρεμβάσεων σχετίζεται μὲ τὸν ρόλο τοῦ Ἀρριανοῦ ὡς ἱστορικοῦ. Ἔτσι, ἄφθονες εἶναι οἱ περιπτώσεις στὶς ὁποῖες ὁ Ἀρριανὸς παρεμβαίνει στὴν ἀφήγηση γιὰ νὰ παραθέσει διαφορετικὲς ἐκδοχὲς τῶν περιγραφομένων γεγονότων, ἄλλοτε κατονομάζοντας τοὺς συγγραφεῖς πού τίς παραδίδουν, συχνότερα ὅμως μνημονεύοντας ἀόριστα τὴν ὑπαρξή τους (λ.χ. 1.12.10: λέγεται· 3.2.1: λέγεται δὲ καὶ τοιοῦσδε λόγος· 3.10.1: λέγουσιν). Ὅταν ἐξιστορεῖ, γιὰ παράδειγμα, τὴν περίφημη λύση τοῦ γόρδιου δεσμοῦ, ἐπισημαίνει, χωρὶς νὰ παίρνει θέση ὑπὲρ τῆς μιᾶς ἢ τῆς ἄλλης ἐκδοχῆς, ὅτι κάποιιοι λένε (οἱ μὲν λέγουσιν) ὅτι ὁ Ἀλέξανδρος τὸν ἔκοψε μὲ τὸ ξίφος του, ἐνῶ ὁ Ἀριστόβουλος ὅτι τὸν ἔλυσε ἀφαιρώντας ἀπὸ τὸν ἄξονα τὸν μικρὸ πάσσαλο πού τὸν συγκρατοῦσε (2.3.7).¹⁵ Στὸ ἴδιο πνεῦμα, ὅταν ἀφηγεῖται τὴ σοβαρὴ ἀσθένεια τοῦ Ἀλέξανδρου στὴν ἀρχὴ τῆς ἐκστρατείας του, μνημονεύει τὴ διαφωνία ἀνάμεσα στὸν

14. Γιὰ τίς ἀφηγηματικὲς παρεμβάσεις στὴν Ἀνάβαση πρβλ. Hidber 2004.

15. Καὶ οἱ δύο αὐτὲς ἐκδοχὲς ἔχουν βέβαια τοὺς ἀντίστοιχους συμβολισμούς τους, μὲ τὴν πρώτη νὰ παραπέμπει στὴ βία καὶ τὴ δύναμη τοῦ Ἀλέξανδρου καὶ τὴ δεύτερη στὴν δξύνοιά του.

Ἄριστόβουλο, πὺ ἀποδίδει τὴν αἰτία τῆς σὲ ὑπερκόπωση, καὶ σὲ ἐκείνους πὺ ἀναφέρουν ὅτι προκλήθηκε γιὰτὶ ὁ Μακεδόνας βασιλιὰς κολύμπησε ἰδρωμένος στὰ κρύα νερὰ τοῦ ποταμοῦ Κύδνου (2.4.7).¹⁶

Ἄπὸ τὸ τρίτο βιβλίο καὶ ἐξῆς μάλιστα ὁ Ἄρριανὸς ἀρχίζει νὰ δηλώνει συστηματικὰ τὶς ἀναντιστοιχίες ἀνάμεσα στὶς δύο βασικὲς πηγές του, τὸν Ἄριστόβουλο καὶ τὸν Πτολεμαῖο τοῦ Λάγου. Στὸ 3.3.5-6 ἀναφέρει, λόγου χάρη, ἀσκώντας κριτικὴ καὶ στοὺς δύο συγγραφεῖς γιὰ τὴ συμπερίληψη τέτοιου εἴδους ὑλικοῦ, πὺς ὁ Πτολεμαῖος τοῦ Λάγου παραδίδει ὅτι δύο φῖδια προσηγοῦνταν τῶν στρατιωτῶν τοῦ Ἄλέξανδρου καὶ τοὺς ἔδειχναν τὴν κατεύθυνση κατὰ τὴν πορεία τους πρὸς τὸ μαντεῖο τοῦ Ἄμμωνα στὴ Λιβύη καὶ κατόπιν κατὰ τὴν ἐπάνοδό τους, ἐνῶ ὁ Ἄριστόβουλος ὅτι δύο κόρακες ἀνέλαβαν αὐτὸν τὸν ρόλο. Στὸ 3.4.5 σημειώνει ἐπίσης τὴ διαφωνία τους ὡς πρὸς τὸ κατὰ πόσο ἡ ἀναχώρηση τῶν Μακεδόνων ἀπὸ τὸ μαντεῖο αὐτὸ γιὰ τὴν Αἴγυπτο ἔγινε ἀπὸ τὸν ἴδιο δρόμο ἢ ἀπὸ διαφορετικὸ. Ἡ ἀφήγηση τῆς σύλληψης τοῦ Βῆσσου, τοῦ ὑπεύθυνου γιὰ τὸν φόνο τοῦ Δαρείου καὶ τοῦ σφετεριστῆ τῆς ἐξουσίας του, εἶναι ἄλλη μιὰ χαρακτηριστικὴ περίπτωση. Διαφορετικὰ ἀπὸ τὸν Ἄριστόβουλο, πὺ γράφει ὅτι ὁ Βῆσσος παραδόθηκε ἀπὸ δύο συνεργούς του, τὸν Σπιταμένη καὶ τὸν Δαταφέρην (3.30.5), ὁ Πτολεμαῖος, προκειμένου νὰ ἀναδείξει τὴν προσωπικὴ συμβολή του στὴν ὑπόθεση, παρουσιάζει μιὰ πολὺ διαφορετικὴ ἐκδοχή, σύμφωνα μὲ τὴν ὁποία οἱ συνεργοὶ τοῦ Βῆσσου διστασαν καὶ δὲν τήρησαν τὴν ὑπόσχεσή τους νὰ τὸν παρα-

16. Τὰ σχετικὰ χωρία συγκεντρώνει ὁ Bosworth 1980, 190.

δώσουν. Έτσι, χρειάστηκε ο ίδιος να διανύσει με τμήματα του μακεδονικού στρατού σε τέσσερις ημέρες μεγάλη απόσταση, να περικυκλώσει το χωριό στο οποίο είχαν στρατοπεδεύσει οι Πέρσες και να απαιτήσει την έκδοσή του απειλώντας τους (3.29.6-30.5). Αξιίζει να σημειωθεί ότι σε μια αφηγηματική παρέμβασή του με άφορμή τις διαφορετικές έκδοχές των δύο βασικών πηγών του σχετικά με τον θάνατο του Καλλισθένη ο Ἀρριανός σχολιάζει τις συχνές αποκλίσεις τους και έφιστᾶ την προσοχή των αναγνωστών του στο ότι ακόμη και αυτοί οι συμμετέχοντες στην εκστρατεία του Ἀλέξανδρου, παρά την αξιοπιστία τους και τη γνώση από πρώτο χέρι που διαθέτουν για τα γεγονότα που περιγράφουν, δεν συμφωνούν πάντοτε στον τρόπο που τα παρουσιάζουν (4.14.3).

Ἄν και ὁ Ἀρριανὸς συνήθως δηλώνει τις ἀποκλίσεις τῶν πηγῶν του χωρὶς νὰ παίρνει θέση, ἐνίοτε ἐκφράζει ἀνοιχτὰ τὴ δυσπιστία του γιὰ τὴν ἐγκυρότητα ὀρισμένων πληροφοριῶν. Στὸ 7.14.5, λόγου χάρι, σημειώνει ὅτι δὲν τοῦ φαίνεται πιστευτὸ πὼς ὁ Ἀλέξανδρος ὀδηγοῦσε ὁ ἴδιος τὸ ἄρμα πάνω στὸ ὅποιο φερόταν τὸ σῶμα τοῦ Ἡφαιστίωνα (τοῦτο οὐδαμῇ πιστὸν ἔμοιγε). Ὁ Ἀρριανὸς κατὰ κανόνα κρίνει τὴν αξιοπιστία μιᾶς πληροφορίας ἀνάλογα μὲ τὸ κατὰ πόσο ἀπαντᾶ στις κύριες πηγές του.¹⁷ Σὲ κάποιες περιπτώσεις ὡστόσο, ὅπως ὅταν ἀμφισβητεῖ τὸ ὅτι οἱ γυναῖκες πὸν ἔδωσε ὁ Ἀτροπάτης στὸν Ἀλέξανδρο ἦταν Ἀμαζόνες (7.13.2-6) ἢ τὸ ὅτι οἱ Ρωμαῖοι ἔστειλαν πρεσβεία στὸν Ἀλέξανδρο (7.15.5-6), παράλληλα μὲ τὴ μαρτυρία τῶν πηγῶν του ἐπιστρατεύει καὶ μιὰ σειρά ἀπὸ ἐπι-

17. Πρβλ., λ.χ., 5.14.4· 6.28.1-2.

χειρήματα για να ἐξηγήσει γιατί κατά την ἀποψή του οἱ συγκεκριμένες πληροφορίες δὲν εἶναι εὐλογο να ἀνταποκρίνονται στὴν πραγματικότητα.

Ἡ ἀνοιχτὴ συζήτηση τῶν πηγῶν καὶ τῶν προβλημάτων τους εἶναι ἕνας βασικὸς τρόπος μὲ τὸν ὁποῖο ἐνισχύεται ἡ ἀξιοπιστία τοῦ Ἀρριανοῦ ὡς ἱστορικοῦ. Δεδομένου ὅτι ἀσχολεῖται μὲ γεγονότα τόσο παλαιότερα ἀπὸ τὴ δική του ἐποχὴ, ἡ ἐγκυρότητα τῆς περιγραφῆς τοῦ Ἀρριανοῦ δὲν μπορεῖ νὰ κατοχυρωθεῖ ἀπὸ τὴν παραδοσιακὴ μεθοδολογία τῆς προσωπικῆς αὐτοψίας καὶ τῆς ἐξέτασης μαρτύρων, ἀλλὰ ἀπὸ τὴν ἀριστη γνῶση τῶν πηγῶν, ποὺ τοῦ ἐπιτρέπει νὰ ἀξιολογεῖ καὶ νὰ συγκρίνει τὶς διαφορὲς τους ὥστε νὰ καταγράψει μὲ τὴ μεγαλύτερη δυνατὴ ἀκρίβεια τὴν ἱστορικὴ ἀλήθεια. Ἡ διαδικασία αὐτῆ, σὲ συνδυασμὸ μὲ τὴν προσεκτικὴ χρῆση τῶν πλέον ἀξιόπιστων, σύγχρονων μὲ τὰ ἐξιστορούμενα γεγονότα, πηγῶν, ἐγγυᾶται στοὺς ἀναγνῶστες τῆς Ἀνάβασης ὅτι μελετοῦν ἕνα κείμενο ποὺ, ὅπως μὲ τόση αὐτοπεποίθηση καὶ περηφάνια δηλώνει ὁ Ἀρριανὸς στὸ τέλος τοῦ Πρώτου Προοιμίου του, ξεχωρίζει ἀνάμεσα στὴν πληθώρα τῶν συγγραμμάτων ποὺ κυκλοφοροῦν γιὰ τὸν Ἀλέξανδρο.¹⁸

Ἡ φωνὴ τοῦ ἀφηγητῆ ἀκούγεται ἐπίσης μὲ ἰδιαίτερη εὐκρίνεια στὶς παρατηρήσεις μὲ τὶς ὁποῖες ἀξιολογεῖ

18. 1. Προοίμ. 3: ὅστις δὲ θαυμάσεται ἀνθ' ὅτου ἐπὶ τοσοῖσδε συγγραφεῦσι καὶ ἐμοὶ ἐπὶ νοῦν ἦλθεν ἢδε ἡ συγγραφή, τά τε ἐκείνων πάντα τις ἀναλεξάμενος καὶ τοῖσδε τοῖς ἡμετέροις ἐντυχῶν οὕτω θαυμαζέτω. «Ὅποιος ἀπορήσει γιὰ ποιὸ λόγο κοντὰ σὲ τόσους συγγραφεῖς ἀποφάσισα καὶ ἐγὼ νὰ ἐτοιμάσω αὐτὸ τὸ ἔργο, ἄς διαβάσει πρῶτα ὅλα τὰ ἔργα τῶν ἄλλων καὶ στὴ συνέχεια τὸ δικό μου καὶ μετὰ ἄς ἀναρωτηθεῖ».

τις πράξεις του πρωταγωνιστή του και των άλλων χαρακτήρων. Μολονότι στο μεγαλύτερο μέρος της αφήγησης ο Ἀρριανός επιδεικνύει γενικά αυτοσυγκράτηση στην άπονομη ἐπαινών και ψόγων και φαίνεται να προτιμᾷ να ἀφήνει τούς ἀναγνώστες να σχηματίζουν τὴ δική τους ἄποψη για τὰ γεγονότα, σὲ κάποιες περιπτώσεις πού τὸ συμπέρασμα δὲν εἶναι τόσο προφανές ἢ ἐπιδέχεται ἀμφισημες ἐρμηνεῖες δὲν διστάζει νὰ παρέμβει καὶ νὰ ἐκφράσει ρητὰ τὴ γνώμη του γιὰ νὰ ἀποφύγει τυχὸν παρανοήσεις καὶ νὰ τοὺς κατευθύνει στὴν ἀποτίμηση τῆς κατάστασης πού θεωρεῖ ὁ ἴδιος ὀρθή. Στὴν ἀφήγηση τῆς συνάντησης ἀνάμεσα στὸν Παρμενίωνα καὶ τὸν Ἀλέξανδρο πρὶν ἀπὸ τὴ μάχη στὰ Γαυγάμηλα, λόγου χάρη, κατὰ τὴν ὁποία συζητεῖται ἡ πρόταση τοῦ πρώτου νὰ ἐξαπολύσουν νυκτερινὴ ἐπίθεση στὸ ἀντίπαλο στρατόπεδο, ὁ Ἀρριανός ἀναφέρει ὅτι ὁ Ἀλέξανδρος ἀπάντησε πὼς δὲν ἐπιθυμοῦσε νὰ κλέψει τὴ νίκη ἀλλὰ νὰ τὴν ἐπιτύχει φανερὰ καὶ χωρὶς τεχνάσματα, καὶ σπεύδει νὰ διευκρινίσει ὅτι ἡ στάση του αὐτὴ δὲν πρόδιδε ὑπερβολικὸ καὶ ἀλόγιστο θάρρος ἀλλὰ σύνεση καὶ μεγάλη ἐμπειρία στὰ πολεμικὰ ζητήματα (3.10.2). Κατόπιν, ἀφοῦ παρουσιάζει τοὺς κινδύνους πού ἐλλοχεύουν γενικὰ στὶς νυκτερινὲς ἐπιχειρήσεις, ὅπου συχνὰ συμβαίνουν ἀπρόβλεπτα σφάλματα, καὶ τοὺς εἰδικότερους λόγους γιὰ τοὺς ὁποίους ὁ Ἀλέξανδρος θεωροῦσε ὅτι ἡ συγκεκριμένη περίσταση δὲν προσφερόταν γιὰ κάτι τέτοιο, καταλήγει ἐπαινώντας τον γιὰ τὸ σκεπτικὸ του καὶ τὴν ἀπόφασή του νὰ διεξαγάγει ἕναν ἔντιμο ἀγώνα (3.10.3). Ἐξίσου ἠχηρὴ, ἀλλὰ μὲ ἀντίθετο πρόσημο, εἶναι ἡ παρέμβασή του στὸ 3.18.12, μὲ τὴν ὁποία ἐκφράζει τὴν ἔντονη διαφωνία του μὲ τὴν ἐπιμονή

τοῦ Ἀλέξανδρου νὰ πυρπολήσει τὰ ἀνάκτορα στὴν Περσέπολη ἀγνοώντας τὴν προτροπὴ τοῦ Παρμενίωνα νὰ τὰ διατηρήσει ὥστε νὰ δείξει στοὺς νέους ὑπηκόους του ὅτι δὲν ἤρθε μόνο ὡς ἐπιδρομέας ἀλλὰ καὶ ὡς κυβερνήτης. Ὁ Ἀρριανὸς παρατηρεῖ ὅτι ὁ Ἀλέξανδρος δὲν ἐνήργησε τότε μὲ σύνεση καὶ ὅτι τὸ ἐπιχειρήμα του πῶς ἀνταπέδιδε μὲ αὐτὸν τὸν τρόπο τὴν καταστροφὴ τῆς Ἀθήνας, τὶς πυρπολήσεις τῶν ναῶν καὶ τὰ ἄλλα δεινὰ ποὺ προξένησαν οἱ Πέρσες στοὺς Ἕλληνες κατὰ τοὺς Μηδικοὺς Πολέμους δὲν εὐσταθοῦσε.¹⁹

Ὅτι ἡ τάση τοῦ Ἀρριανοῦ νὰ διατυπώνει τὶς ἐκτιμήσεις του γιὰ τοὺς χαρακτῆρες καὶ τὴ συμπεριφορὰ τους σχετίζεται μὲ τὴν πολυπλοκότητα τῆς κατάστασης φαίνεται πολὺ καθαρὰ στὴν παρουσίαση τῆς διένεξης τοῦ Ἀλέξανδρου μὲ τὸν Κλεῖτο καὶ τὸν Καλλισθένη στὸ 4.8-12. Ὁ Ἀρριανὸς παρεμβαίνει στὴν ἀφήγηση ἑννέα φορές, ἐπιδοκιμάζοντας ἢ ἀποδοκιμάζοντας τὴ στάση τῶν ἐμπλεκόμενων ὥστε νὰ ἀποδώσει στὸν καθένα τὸ μερίδιό του εὐθύνης ποὺ τοῦ ἀναλογεῖ.²⁰ Ἡ ἀναλυτικὴ αἰτιολόγηση τῶν

19. Ἀργότερα ὁ Ἀλέξανδρος παρουσιάζεται νὰ μετανιώνει γιὰ τὴν ἀπόφασή του (6.30.1). Ἡ ἀποτρεπτικὴ συμβουλὴ τοῦ Παρμενίωνα στὴ συγκεκριμένη περίπτωσι ἀπαντᾷ μόνο στὴν Ἀνάβασσι. Ἡ ἐκδοχὴ τοῦ Ἀρριανοῦ ἔχει σημαντικὲς διαφορὲς ἀπὸ ἐκείνη τῶν ἱστορικῶν τῆς vulgata, οἱ ὁποῖοι παραδίδουν ὅτι ἡ ἑταῖρα Θαῖς, ἡ μετέπειτα μητέρα τριῶν παιδιῶν τοῦ Πτολεμαίου, κατὰ τὴ διάρκεια ἑνὸς συμποσίου προσέτρεψε τὸν Ἀλέξανδρο νὰ πυρπολήσει τὰ ἀνάκτορα. Γιὰ μιὰ ἐπισκόπηση τῆς πλούσιας σχετικῆς βιβλιογραφίας βλ. Sisti 2001, 518-19. Γιὰ τὸν ρόλο τοῦ Παρμενίωνα ὡς συμβούλου στὴν Ἀνάβασσι βλ. παρακάτω σ. 149, σημ. 8.

20. 4.9.1: μεγαλωστί μέφομαι· οἰκτεῖρω· 4.9.2: ἐπαινώ· 4.10.1: θυμφέρομαι· οὐκέτι ἐπιεικῆ δοκῶ· 4.12.6: οὐδὲν οὐδαμῆ ἐπαινώ·

έκτιμήσεών του δείχνει ότι μέριμνα τοῦ Ἀρριανοῦ δὲν εἶναι μόνο νὰ μὴν ἀδικήσῃ τοὺς χαρακτῆρες, ἀλλὰ καὶ νὰ ὑπογραμμίσῃ τὴν ἱκανότητά του νὰ ξεδιαλύνῃ μιὰ τόσο περιπλοκὴ κατάστασιν ἐκφράζοντας μιὰ ἰσορροπημένη καὶ τεκμηριωμένη ἄποψιν. Οἱ ἀξιολογικὲς παρατηρήσεις τοῦ Ἀρριανοῦ, ἐπομένως, πέρα ἀπὸ τὴν προφανῆ προτρεπτικὴ λειτουργία ποὺ ἐπιτελοῦν ἀποτελώντας ἕναν ὁδηγὸ κατὰλληλης συμπεριφορᾶς σὲ παρόμοιες καταστάσεις, παίζουν σημαντικὸ ρόλο καὶ στὴν κατασκευὴ τῆς ἀφηγηματικῆς αὐθεντίας του. Διαβεβαιώνουν τοὺς ἀναγνώστες ὅτι ἀκοῦν τὴ φωνὴ ἑνὸς ἀφηγητῆ τοῦ ὁποίου ἡ ἠθικὴ συγκρότησιν καὶ ἡ εὐθυκρισία τοῦ ἐπιτρέπουν νὰ σταθμίξῃ τὰ στοιχεῖα ποὺ παραθέτει καὶ νὰ ἀξιολογεῖ τοὺς χαρακτῆρες του μὲ σύνεσιν καὶ ἀμεροληψία.

Ἡ ἀπόδοσιν ἐπαίνου καὶ ψόγου εἶναι ἄμεσα συνδεδεμένη μὲ τὸν ρόλο τῆς ἱστορίας στὴ διατήρησιν τῆς συλλογικῆς μνήμης. Ὁ Ἀρριανὸς δὲν διστάζει νὰ μιλήσῃ ἀνοιχτὰ γιὰ τὴ δύναμιν ποὺ ὡς ἱστορικὸς διαθέτει νὰ καθορίζει τὴ φήμιν (καὶ τὴ διαιώνισιν) τῶν προσώπων καὶ τῶν ἔργων ποὺ καταγράφει ἀνάλογα μὲ τὸ ἂν τὰ κρίνει ἀξιόλογα ἢ ἀσήμαντα ὥστε νὰ τὰ μνημειώσῃ ἢ νὰ τὰ καταδικάσῃ στὴ λήθη. Στὸ 6.26.1-3, γιὰ παράδειγμα, ὅταν ἀναφέρει ὅτι ὁ Ἀλέξανδρος, παρὰ τὴν ἀφόρητὴ δίψα ποὺ τὸν βασάνιζε στὴν ἔρημο τῆς Πεδρωσίας, προτίμησε νὰ χύσῃ μπροστὰ στὰ μάτια ὄλων τὸ λιγοστὸ νερὸ ποὺ τοῦ προσέφεραν σὲ ἕνα κρᾶνος, παρατηρεῖ ὅτι δὲν θὰ ἦταν σωστὸ τὴν ὠραία αὐτὴ κίνησιν τοῦ Ἀλέξανδρου νὰ τὴν

ἐξαρκεῖν φημί· 4.12.7: οὐκουν ἀπεικότως [...] τίθεμαι· ἐφ' ὅτω τεκμαίρομαι.

ἀφήσει στὴν ἀφάνεια (οὐκ ἔδοξέ μοι ἀφανίσαι, 6.26.1). Ἀντίστροφα, ὅταν κάτι δὲν εἶναι ἀξιόλογο, ὅπως τὸ ἐπίγραμμα ποὺ χαράχθηκε στὸ ἱερὸ πλοῖο τῆς Τύρου, προτιμάει νὰ τὸ ἀποσιωπήσει (οὐκ ἄξιον μνήμης τὸ ἐπίγραμμα· διὰ τοῦτο καὶ ἐγὼ αὐτὸ ἀναγράψαι ἀπηξίωσα, 2.24.6).

Ἐπὶ ἄρχῃ ἀκόμη ἓνας μεγάλος ἀριθμὸς παρεμβάσεων ποὺ ἀναφέρονται στὴν ἴδια τὴ συγγραφικὴ διαδικασία. Στὴν κατηγορία αὐτὴ περιλαμβάνονται οἱ ἐσωτερικὲς παραπομπὲς σὲ προηγούμενα τμήματα τῆς ἀφήγησης καὶ οἱ καταληκτικὲς δηλώσεις ποὺ ἐπισημαίνουν τὸ τέλος τῶν παρεμβάσεων.²¹ Σὲ κάποιες περιπτώσεις ὁ Ἀρριανὸς παρεμβαίνει γιὰ νὰ αἰτιολογήσει τὶς συγγραφικὲς ἐπιλογές του. Ἔτσι, στὸ 4.8.1, ἀφοῦ ὑπογραμμίζει ὀρισμένα προβληματικὰ σημεῖα στὴ συμπεριφορὰ τοῦ Ἀλέξανδρου, δηλώνει ὅτι θεωρεῖ τὴν εὐκαιρία κατάλληλη νὰ ἀναφερθεῖ στὸ πάθημα τοῦ Κλείτου, παρόλο ποὺ αὐτὸ συνέβη λίγο ἀργότερα (εἰ καὶ ὀλίγον ὕστερον ἐπράχθη, οὐκ ἔξω τοῦ καιροῦ ἀφηγήσομαι). Ἀντίστοιχα, στὶς εἰσαγωγικὲς παρατηρήσεις ποὺ κάνει πρὶν ἀπὸ τὴν παρουσίαση τῆς γεωγραφίας τῆς Ἰνδίας, σημειώνει ὅτι ἀπέφυγε νὰ συμπεριλάβει στὸ ἔργο του, ὅπως ἄλλοι συγγραφεῖς ποὺ ἐπιδιώκουν νὰ τέρψουν τοὺς ἀναγνῶστες τους, πληροφορίες ἐθνογραφικοῦ χαρακτήρα ἢ παράδοξες ἱστορίες γιὰ τὴ χώρα καὶ τοὺς κατοίκους τῆς (5.4.3).

21. Πρβλ., λ.χ., 6.30.1: ὡς μοι λέλεκται· 7.14.9: ὀλίγω πρότερον ἔφαμεν· 5.19.6: καὶ ἐμοὶ ἐς τοσόνδε τειμήσθω ὁ Βουκεφάλας οὗτος Ἀλεξάνδρου ἔνεκα· 6.11.8: ταῦτα μὲν δὴ ἐν ἐκβολῇ τοῦ λόγου ἀναγεγράφθω μοι.

Ὁ Ἄρριανὸς συζητᾷ ἀκόμη καὶ τὰ μελλοντικὰ του σχέδια σὲ παρεμβάσεις του ποὺ ἀφοροῦν στὴ συγγραφικὴ δραστηριότητά του. Ἔτσι, στὸ 5.5.1 ἀποκαλύπτει ὅτι σκοπεύει νὰ ἀφιερῶσει ξεχωριστὸ σύγγραμμα στὴν Ἰνδία καὶ κατονομάζει τὶς πηγές ἀπὸ τὶς ὁποῖες θὰ ἀντλήσει τὸ ὕλικό του.²² Τὴν πρόθεσή του νὰ συγγράψει τὸ νέο ἔργο ἀνακοινῶναι ὁ Ἄρριανὸς καὶ στὸ 6.28.6 ὅταν μνημονεύει τὴ συνάντησή τοῦ Ἀλέξανδρου μὲ τὸν ναύαρχό του Νέαρχο στὴν Καρμανία. Ὅπως ἀναφέρει, ὅταν ὀλοκληρώσει τὴν Ἀνάβαση, θὰ ἐτοιμάσει καὶ δεύτερο ἔργο στὰ ἑλληνικὰ γιὰ τὸν Ἀλέξανδρο, στὸ ὁποῖο, ἀκολουθώντας τὸν ἴδιο τὸν Νέαρχο (αὐτῷ Νεάρχῳ ἐπόμενος), θὰ παρουσιάσει τὸ ταξίδι τοῦ ἀπὸ τὸν Ἰνδοῦ ποταμοῦ μέχρι τὸν Περσικὸ Κόλπο καὶ τὶς ἐκβολές τοῦ Εὐφράτη.²³ Οἱ ἀναφορὲς στὸ μελλοντικὸ σύγγραμμα καὶ στὰ περιεχόμενά του βοηθοῦν τὸν Ἄρριανὸ νὰ ὀχυρωθεῖ ἔναντι ὅσων ἐνδεχομένως τὸν κατηγορήσουν ὅτι παρέλειψε νὰ λάβει ὑπόψη διάφορες πτυχές

22. Γιὰ βιβλιογραφία σχετικὰ μὲ τὴν Ἰνδική βλ. Bosworth 1995, 229.

23. Δεδομένου ὅτι στὸ 6.21.3 ὁ ἀφηγητὴς ἀφήνει τὸν Νέαρχο στὶς ἐκβολές τοῦ Ἰνδοῦ ποταμοῦ νὰ περιμένει τὶς κατάλληλες καιρικὲς συνθῆκες γιὰ νὰ ἀρχίσει τὸ ταξίδι του καὶ κατόπιν ἐστιάζει ἀποκλειστικὰ στὴν πορεία τοῦ Ἀλέξανδρου ἀπὸ τὰ Πάτταλα μέχρι τὴν Καρμανία καὶ ἀναφέρει μόνον παρεπιπτόντως τὴν παράλληλη ἐπιχείρησή τοῦ μακεδονικοῦ στόλου (6.23.1, 24.3), εἶναι εὐλόγο νὰ ἀναλογιστεῖ κανεὶς ὅτι ἡ μετοχὴ «ἐπόμενος» χρησιμοποιεῖται ἐν προκειμένῳ τόσο μεταφορικὰ ὅσο καὶ κυριολεκτικὰ γιὰ νὰ δηλώσει ὅτι ὁ Ἄρριανὸς στὸ νέο ἔργο του δὲν θὰ στηριχτεῖ ἀπλῶς στὰ συγγράμματα τοῦ ἴδιου τοῦ Νεάρχου ἀλλὰ καὶ θὰ ἀκολουθήσει κατὰ πόδας τὴν πορεία του, ὅπως ἀντίστοιχα στὸ παρὸν παρακολούθησε ἐκείνη τοῦ Ἀλέξανδρου.

τῶν θεμάτων πού πραγματεύεται στό παρὸν ἔργο.²⁴ Γι' αὐτὸν τὸν λόγο ἄλλωστε στό 5.5.2 αἰσθάνεται τὴν ἀνάγκη νὰ διευκρινίσει ὅτι ἀναφορικά μὲ τὴν Ἰνδία περιορίζεται ἐν προκειμένῳ σὲ ὅ,τι σχετίζεται ἄμεσα μὲ τὰ κατορθώματα τοῦ Ἀλέξανδρου (νῦν δὲ ὅσον ἐς τὰ Ἀλεξάνδρου ἔργα ἀποχρῶν ἐφαίμετο, τοσόνδε μοι ἀναγεγράφθω). "Ὅτι οἱ κριτικὲς αὐτοῦ τοῦ εἴδους ἀπασχολοῦν τὸν Ἀρριανὸ φαίνεται καθαρὰ στό 7.27, ὅπου παραθέτει κάποιες ἀπὸ τὶς φῆμες πού κυκλοφοροῦσαν σὲ σχέση μὲ τὸν θάνατο τοῦ Ἀλέξανδρου μόνο καὶ μόνο, ὅπως ἐπισημαίνει, γιὰ νὰ μὴ δώσει τὴν ἐντύπωση ὅτι τὶς ἀγνοεῖ καὶ ὄχι ἐπειδὴ τὶς θεωρεῖ πραγματικὰ ἀξιόπιστες (καὶ ταῦτα ἐμοὶ ὡς μὴ ἀγνοεῖν δόξαιμι μᾶλλον ὅτι λεγόμενά ἐστιν ἢ ὡς πιστὰ ἐς ἀφήγησιν ἀναγεγράφθω, 7.27.3).

Ἐπιπλέον, μιὰ ἄλλη σημαντικὴ ὄψη τῆς δραστηριότητος τοῦ Ἀρριανοῦ ὡς συγγραφέα ἐκδηλώνεται στὰ πολυάριθμα σχόλια πού ἔχουν στόχο νὰ διευκολύνουν τὴν παρακολούθηση τῆς ἀφήγησης. Κάποιες φορές ἡ ἀφηγηματικὴ παρέμβαση περιορίζεται σὲ σχόλια πού ἀπλῶς προσθέτουν πληροφορίες σὲ σχέση μὲ τὸ παρουσιαζόμενο ὑλικὸ καὶ πού σὲ ἓνα σύγχρονο ἐπιστημονικὸ ἐγχειρίδιο θὰ εἶχαν τὴ μορφή ὑποσημειώσεων. Σὲ αὐτὴ τὴν κατηγορία ἀνήκει ἡ ἐγκυκλοπαιδικῷ τύπου παρατήρηση πού κάνει ὁ Ἀρριανὸς γιὰ τοὺς Ἀριάσπες ὅταν, μὲ ἀφορμὴ τῆ συνάντησής τους μὲ τὸν Ἀλέξανδρο, σημειώνει ὅτι ἐξαιτίας τῶν ὑπηρεσιῶν πού προσέφεραν στὸν Κύρο κατὰ τὴν ἐκστρατεία του ἐναντίον τῶν Σκυθῶν ὀνομάστηκαν ἀργότερα «Εὐεργέτες» (3.27.5). Σὲ ἄλλες περιπτώσεις ὡστό-

24. Πρβλ. ἐπίσης 5.6.8· 6.16.5.